

KŪNO PRASMĖS JEANO PAULIO SARTRE'O ROMANE ŠLEIKŠTULYS

Vytautas Bikulčius

Šiaulių universiteto Literatūros istorijos ir teorijos katedros docentas

1938 m. pasirodęs Jeano Paulio Sartre'o romanas *Šleikštulys* yra sulaukęs įvairiausių tyrinėjimų – nuo monografinio pobūdžio veikalų (J. F. Bianco, J. Deguy, L. Giraud, G. Idt, G. Raillardo) iki straipsnių, kur aptariami atskiri kūrinio aspektai. Tačiau niekur nėra tyrinėtos kūno prasmės romane, geriausiai atveju tik užsimenama, kad kūnas čia skleidžiasi visokiais pavidalais (L. Giraud).

Romanas *Šleikštulys* laikomas egzistencialistinės filosofijos Biblija, o tyrinėjimuose lig šiol dažniausiai pabrėžiamas literatūros ir filosofijos santykis, žanro pobūdis, atsitiktinumo problema ir jos sprendimo būdai. Tačiau, kaip netrukus pamatysime, visos šios problemos romane neišvengiamai siejamos su žmogaus kūnu. Neatsitiktinai yra sakoma, kad „kūnas – mūsų tapatybės vieta“ (Tereškinas, 2001, 10).

Beje, ir pats autorius, savo veikalė *Būtis ir niekis* (*L'Être et le Néant*) kalbėdamas apie romaną *Šleikštulys*, pripažįsta, kad „la conscience ne cesse pas d'avoir un corps. [...] Une nausée discrète et insurmontable révèle perpétuellement mon corps à ma conscience...“¹ (Sartre, 1976, 357). Būtent kūnas romano protagonistui Antuanui Rokantenui leidžia suvokti ir save, ir savo egzistenciją.

¹ „sąmonė visada yra susijusi su kūnu. [...] Užgniauztas ir neįveikiamas šleikštulys nuolatos atveria mano kūną sąmončiai...“

Romane išties pateikiamas gana išsamus kūno žemėlapis. Tiesa, kai kurioms kūno dalims skiriamas išskirtinis dėmesys, o apie kitas tik užsimenama. Žodžiu, susiduriame su neproporcingu žmogaus kūno atvaizdu. Jame aiškiai vyrauja rankos, kurios kūrinyje siejamos ne tik su protagonistu, bet ir kitais personažais. Šiek tiek mažiau yra minimos kojos ir akys, dar mažiau – veidas, galva, burna, kraujas, limfa, plaukai, širdis, tik po kartą užsimenama apie kaktą, nosį, lūpas, žandą, dantį, tarpkojį, krūtų spenelius, gerklę, lytį, liežuvį ir šlaunį, nagus. Tokia kūno dalių sklaida priklauso nuo to, kad ne visoms joms tenka vienodas vaidmuo. Ji neatitinka ir tradicinės sampratos, kad svarbiausia kūno dalis yra širdis. Ji romane paminėta tik tris kartus.

Nuo pat pirmųjų kūrinio puslapių matyti, kad esminis vaidmuo tenka rankoms. Teigiama, kad „dans mes mains, par exemple, il y a quelque chose de neuf...“² (Sartre, 1991, 8; toliau cituojant romaną, tekste nurodomi tik puslapiai). Tas naujumas siejamas ir su naujais pojūčiais: Antuanas Rokantenas įsivaizduoja, kad spaudžia Savamokslio ranką kaip „un gros ver blanc“³ (p. 9). Vaizdai, susiję su gyvūnais, sykiu tampa ir

² „pavyzdžiui, mano rankos įgavo kažką naujo...“ (Sartre, 2002; toliau cituojant šio romano vertimą, nurodomi tik puslapiai.)

³ „riebią baltą kirmėlę“ (*ten pat*).

neišvengiamais šleikštulio palydovais. Kaip išaiškėja vėliau, rankos tampa pagrindine kūno dalimi, kuri padeda išreikšti protagonisto savi-jautą: „Oui, c’est cela, c’est bien cela: une sorte de nausée dans les mains“⁴ (p. 16). Įsidėmėti-na, kad rankoms suteikiama neįprasta funkcija – aptikti šleikštulį, kuris fiziologiškai būtų arti-mesnis skonio pojūčiui. Romane parodoma, kaip palapsniui ima formotis šleikštulio jaus-mas, ir jį pirmiausia tarsi pajunta rankos:

Maintenant je vois; je me rappelle mieux ce que j’ai senti, l’autre jour, au bord de la mer, quand je tenais ce galet. C’était une espèce d’écoeurement douceâtre. Que c’était donc désagréable! Et cela venait du galet, j’en suis sûr, cela passait du galet dans mes mains.⁵ (p. 20)

Ankstesniame epizode, kur dalyvauja akys, šleikštulio jausmas dar neįvardijamas:

Maintenant, il y a partout des choses comme ce verre de bière, là, sur la table. Quand je le vois, j’ai envie de dire: pouce, je ne joue plus. [...] Seulement, tout de même, je suis inquiet: voilà une demi-heure que j’évite de regarder ce verre de bière. Je regarde au-dessus, au-dessous, à droite, à gauche: mais *lui*, je ne veux pas le voir.⁶

Juo labiau kad dar anksčiau tikrovė Antua-nui Rokantenui atsiskleidžia prieštarinomis pusėmis: „Il y avait quelque chose que j’ai vu et qui m’a dégoûté, mais je ne sais plus si je regardais la mer ou le galet. Le galet était plat,

⁴ „Taip, tikrai: tarsi koks šleikštulys apėmė rankas“ (p. 22).

⁵ „Dabar suprantu: jau geriau atsimentu, ką pajutau tąsyk pajūry, laikydamas akmenėlį. Lyg ir kažkokį salsvą pasišlykštėjimą. Koks atgrasus jausmas! Nė neabejoju, kad jį sukėlė akmenukas, o iš akmenuko jis smelkėsi į rankas“ (*ten pat*).

⁶ „Dabar visur pilna keistų daiktų, – kad ir anas alaus bokalas ant stalelio. Į jį žiūrint, kyla noras pasakyti: čiur, nebežaidžiu. [...] Vis dėlto neramu: štai jau pusę valandos vengiu pažvelgti į tą alaus bokalą. Žiūriu virš jo, po juo, pro dešinę šoną, pro kairę: bet *jo* nenoriu pamatyti“ (p. 19).

sec sur tout un côté, humide et boueux sur l’autre“⁷ (p. 6). Ilgainiui net ir pati ranka tampa dvilypė: viena vertus, ji yra Rokanteno kūno dalis, antra vertus, lyg ir tampa savarankiška – jos nebegali suvaldyti savininkas, ji net įgyja gyvūno bruožų:

Je vois ma main, qui s’épanouit sur la table. Elle vit – c’est moi. Elle s’ouvre, les doigts se déploient et pointent. Elle est sur le dos. Elle me montre son ventre gras. Elle a l’air d’une bête à la renverse. Les doigts, ce sont les pat-tes. Je m’amuse à les faire remuer, très vite, comme les pattes d’un crabe qui est tombé sur le dos. Le crabe est mort: les pattes se recro-quevillent, se ramènent sur le ventre de ma main. Je vois les ongles – la seule chose qui ne vit pas. Et encore. Ma main se retourne, s’éta-le à plat ventre, elle m’offre à présent son dos. Un dos argenté, un peu brillant – on dirait un poisson...⁸ (P. 117–118)

Rankos kaip kūno dalis bene akivaizdžiausiai lemia Antuano identitetą. Lytėdamas jomis daiktus, romano protagonistas patiria jų jėgą, jie netgi įgyja dvasią, ima jį jaudinti, o jis pats labiau primena negyvą objektą, nes sutrinka daiktų akivaizdoje. Suvokdamas, kad jo ranka tam-pa autonomišku dariniu, jis bando su ja susido-roti: „Je pose ma main gauche sur le bloc-notes et je m’envoie un bon coup de couteau dans la paume“⁹ (p. 119). Tai rodo, jog pasakotojas ba-

⁷ „Kažką išvydau ir pasibjaurėjau, net nebepamenu, ar žiūrėjau į jūrą, ar į akmenėlį. Akmenukas buvo plokščias, vienas šonas visiškai sausas, kitas – šlapias ir purvi-nas“ (p. 12).

⁸ „Ant stalo guli ranka. Ji gyva – tai mano dalis. Atsi-verčia delnu į viršų, pirštai išsikečia ir išsitiesia. Ranka guli atsukusi man riebę pilvą. Panaši į aukštelininką vaba-lą. Pirštai – tai letenos. Šauna į galvą pažaisti – imu greitai krutinti pirštus kaip apvirtęs krabas kojas. Krabas padvė-sė: kojos susiriečia, prisiglaudžia prie rankos pilvo. Matau nagus – vienintelę negyvą savo dalį. Dabar ranka apsi-verčia, pasitiesia ant pilvo, atgręžia nugarą. Sidabrišką, švel-niai žvilgančią nugarą – jei ne rudi plaukai ties krumpiais, palaikytum žuvimi“ (p. 116).

⁹ „Padedu kairę ranką ant užrašų knygelės ir stipriai smeigiu peiliuku į delną“ (p. 117).

lansuoja ant beprotybės slenksčio. Kita vertus, rašytojas, norėdamas, kad Antuanas Rokantenas suvoktų savo egzistenciją, jį aiškiai supriešina su daiktais ir netgi su juo pačiu. Rankos vaidmuo dar labiau pabrėžiamas, nes jai suteikiamos neįprastos – labiau būdingos skoniui – funkcijos. Ranka protagonistui tampa ir priemone suvokti pasaulio prieštarumą, nes paėmęs akmenuką jis junta, kad viena jo pusė sausa, kita – šlapia. Kaip rašo šiuolaikinės prancūzų literatūros tyrinėtoja Élizabeth Ravoux Rallo, Sartre'o romane *Šleikštulys* „la réalité humaine est grise et ombreuse; elle est attirée et repoussée par le noir et le blanc, les ténèbres et la lumière, le sec, masculin, et l'humide, féminin“¹⁰ (Borgomano; Ravoux Rallo, 1995, 56). Vyriškojo ir moteriškojo pradų supriešinimas kulminaciją pasiekia išprievartautos mergaitės aprašyme, kuriame, beje, irgi užsimenama apie jos rankas (jos pasakotojui tampa tarsi identiteto simboliu). Tačiau šiuo atveju Rokantenas susitapatina su prievartautoju ir tas jo susidvejiniimas virsta kliedesiu, kuriame girdime lytinio akto atgarsių:

Mon corps de chair qui vit la chair qui grouille et tourne doucement liqueurs qui tourne crème la chair qui tourne tourne l'eau douce et sucrée de ma chair le sang de ma main j'ai mal doux à ma chair meurtrie qui tourne marche je marche je fuis je suis un ignoble individu à la chair meurtrie meurtrie d'existence à ces murs.¹¹ (P. 121)

¹⁰ „žmogiškoji tikrovė yra pilka ir niūri; ją traukia ir atstumia juoda ir balta, tamsa ir šviesa, sausis, susijęs su vyriškuoju pradū, ir drėgnuma, susijusi su moteriškuoju pradū.“

¹¹ „Mano kūnas iš mėsos, spurdanti lytis, kuri pamažu skiria syvus, skiria gleives, gyvastis, kuri sunkia, sunkia, sunkiasi, švelni ir saldi mano lyties drėgmė, kraujas iš mano rankos, man skauda, malonu mano sumaitotam kūnui, kuris sukasi, eina, aš einu, bėgu, aš esu niekšas sumaitotu kūnu, sumaitotu būties tarp šių sienų“ (p. 119).

Kaip matyti, šioje ištraukoje, be viso kito, figūruoja ir ranka, ir kraujas, ir syvai, ir gleivės. Bet šleikštulys nebeįgyja žodinio apvalkalo, jis skaitytojui iškyla pačia atviriausia forma. Įtampa tarp priešybių čia pasiekia aukščiausią tašką. Šis painus raizginys, liudijantis visišką herojaus sutrikimą, kartu išreiškia ir gyvenimo beprasmybę, o būtent šito ir siekė romano autorius.

Ranka romane netiesiogiai išreiškia ir šleikštulį. Šiuo atveju turime galvoje epizodą bibliotekoje, kur Savamokslis glosto vieno licėjaus mokinių ranką:

En tournant légèrement la tête, je parvins à attraper du coin de l'oeil quelque chose: c'était une main, la petite main blanche qui s'était tout à l'heure glissée le long de la table. A présent elle reposait sur le dos, détendue, douce et sensuelle, elle avait l'indolente nudité d'une baigneuse qui se chauffe au soleil. Un objet brun et velu s'en approcha, hésitant. C'était un gros doigt jauni par le tabac; il avait, près de cette main, toute la disgrâce d'un sexe mâle. Il s'arrêta un instant, rigide, pointant vers la paume fragile, puis, tout d'un coup, timidement, il se mit à la caresser.¹² (P. 194–195)

Savamokslis romane traktuojamas kaip Rokanteno antipodas. Bibliotekos epizodas, kur rankos glostymas baigiasi kraujo praliejimu, nes Savamokslį už homoseksualias užmačias sumuša bibliotekininkas, tarsi susišaukia su ankstesniais romano epizodais, kur vyravo protagonisto ranka ir kraujas. Tačiau Rokanteno istorija išreiškė jo tragediją susidūrus su egzistencijos beprasmybe, o Savamokslio akibrokštas virsta farsu,

¹² „Grįžtelėjęs į šalį, šį tą užgriebiau akies kraštelium: ranką, baltą rankutę, dar neseniai slinkusią per stalą. Dabar ji patogiai gulėjo delnu į viršų, švelni ir geidulinga, tingi ir nuoga kaip saulėje besikaitinanti moteris po maudynių. Prie jos neryžtingai prislinko rudas plaukuotas daiktas – storas nuo tabako parudęs pirštas; šalia tos rankutės išryškėjo visas vyriškosios lyties negrabumas. Sekundėlei sustingo, nukrypęs į trapųjį delnelį, paskui staiga ėmė nedrąsiai jį glostyti“ (p. 186).

nes jo homoseksualiniai polinkiai liudija apie kitokio pobūdžio šleikštulį, kurį apibūdina bibliotekos skaitytojų reakcija.

Kaip matyti, romane iš visų žmogaus kūno dalių daugiausiai vietos tenka rankai. Tai galima paaiškinti tuo, kad romane daug dėmesio skiriama lytėjimo pojūčiams. Kita vertus, kaip teigia Sartre'o kūrybos tyrinėtoja Geneviève Idt, lytėjimo pojūčiai leidžia lengviau apibūdinti egzistenciją¹³.

Antra pagal svarbą kūno dalis romane būtų veidas, o drauge su juo ir akys. Susidūręs su begale daiktų, kuriuos mato ar lyti rankomis – su šakute, pypke, popieriaus lapu, alaus bokalu, peiliu, petnešomis, suoliuku, medžio šaknimi, kurie vienaip ar kitaip prisideda prie šleikštulio pojūčio, – Rokantenas, pažvelgęs į veidrodį, visų pirma suvokia savo vienišumą:

Au mur, il y a un trou blanc, la glace. C'est un piège. Je sais que je vais m'y laisser prendre. Ça y est. La chose grise vient d'apparaître dans la glace. Je m'approche et je la regarde, je ne peux plus m'en aller. C'est le reflet de mon visage. Souvent, dans ces journées perdues, je reste à le contempler. Je n'y comprends rien, à ce visage. Ceux des autres ont un sens. Pas le mien. [...] Peut-être est-il impossible de comprendre son propre visage. Ou peut-être est-ce parce que je suis un homme seul?¹⁴ (P. 22, 24)

Kita vertus, veidrodyje Rokantenas praranda savo atspindį, kuris išskysta ir virsta pilku pavidalu, liudijančiu, kad jis praranda ir savo kaip žmogaus siluetą. Tačiau veidrodis jam leidžia suprasti, kad jis gyvena ne-žmogiškame pasau-

lyje, nes šleikštulys randasi iš to, kad šalia nėra Kito, kuris galėtų jį suprasti. Nieko nuostabaus, kad protagonistas prisipažįsta, jog „j'ai dû me regarder encore plus longtemps: ce que je vois est bien au-dessous du singe, à la lisière du monde végétal, au niveau des polypes“¹⁵ (p. 23). Net žvelgdamas į savo veidą jis jaučia pasišlykštėjimą, kurį labiausiai išduoda akys: „Les yeux surtout, de si près, sont horribles. C'est vitreux, mou, aveugle, bordé de rouge, on dirait des écailles de poissons“¹⁶ (p. 23). Akys tarytum pratęsia rankoms būdingas savybes. Jos apibūdinamos kaip stiklinės (taip pabrėžiamas ne-žmogiškumas), drėgnos (tiesioginė sąsąja su rankomis, liečiančiomis drėgną akmenuką), aklos (iš jų atimama pagrindinė – regėjimo – paskirtis ir taip priartėjama prie negyvojo pasaulio), panašios į žuvis žvynus (dar vienas priminimas apie gyvūnų pasaulį, kuris sykiu gimdo ir šleikštulį). O jei prisiminsime, kad protagonistas nuolat kartoja, jog akys, nosis ir lūpos praranda žmogišką išraišką arba išvis išnyksta iš jo veido („les yeux, le nez et la bouche disparaissent: il ne reste plus rien d'humain“¹⁷; p. 23), mums taps akivaizdus jo ne-žmogiškumas, vedantis link šleikštulio, kuris patvirtina gyvenimo beprasmybę.

Be abejo, pačiam Rokantenui. Kaip matome, kūnas Jeano Paulio Sartre'o romane *Šleikštulys* tampa kertiniu akmeniu, ant kurio laikosi svarbiausia kūrinio problematika. Nors kūnas skaidomas iki smulkiausių dalelių (pvz., nagų), tačiau Rokanteno identitetas iš esmės siejamas su rankomis, veidu ir akimis. Visos kitos kūno dalys atlieka tik pagalbines funkcijas ir atspindi protagonisto portreto, bet ne identiteto savybes.

¹³ Plačiau žr.: Idt, 1971, 42.

¹⁴ „Sienoje balta skylė, – veidrodis. Žinau, kad pakliūsiu į jo žabangus. Ir iš tiesų – veidrodyje sušmėžuoja pilkas pavidalas. Prisiartinu, išžiūriu ir nebegaliu atitraukti. Atsispindi mano veidas. Tokiomis sumautomis dienomis dažnai čia stoviu ir jį apžiūrinėju, bet niekaip nesuprantu. Kitų veidai turi prasmę. Maniškis – ne. [...] Galbūt neįmanoma perprasti savo paties veido. O gal aš nesugebu todėl, kad esu vienišas?“ (P. 28, 29)

¹⁵ „turbūt pernelyg ilgai žiūrėjau į save: dabartinis reginys daug prastesnis už beždžionę, – nei augalas, nei polipas“ (p. 28).

¹⁶ „Iš arti ypač baisios atrodo akys – stiklinės, drėgnos, šiltos, aklos, paraudusiais kraštais, tartum žuvis žvynai“ (p. 29).

¹⁷ „akys, nosis ir lūpos pranyksta: nebėra nieko žmogiško“ (p. 29).

LITERATŪRA

- Bianco, Jean-François, 1997: „*La Nausée*“ *Sartre*, Paris: Bertrand-Lacoste.
- Borgomano, Madeleine; Élisabeth Ravoux Rallo, 1995: *La littérature française du XX siècle*, Paris: Armand Colin.
- Brunel, Pierre et al., 1977: *Histoire de la littérature française*, t. 2, Paris: Bordas.
- Brunel, Pierre, 2001: *Glissements du roman français au XX siècle*, Paris: Klincksieck.
- Contat, Michel; Michel Rybalka, 1991: „Notice“, *Jean-Paul Sartre, Oeuvres romanesques*, Paris: Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade).
- Deguy, Jacques, 1993: „*La nausée*“ *de Jean-Paul Sartre*, Paris: Gallimard.
- Giraud, Lucien, 1992: „*La Nausée*“ *Jean-Paul Sartre*, Paris: Nathan.
- Idt, Geneviève, 1971: „*La Nausée*“ *Sartre*, Paris: Hatier.
- Sartre, Jean-Paul, 1976: *L'Être et le Néant*, Paris: Gallimard.
- Sartre, Jean-Paul, 1991: *Oeuvres romanesques*, Paris: Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade).
- Sartre, Jean-Paul, 2002: *Šleikštulys*, iš prancūzų k. vertė A. Kiliesaitė, Vilnius: Vaga.
- Tereškinas, Artūras, 2001: *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltos lankos.
- Viard, Dominique, 1999: *Le roman français au XX siècle*, Paris: Hachette.

LE SENS DU CORPS DANS LE ROMAN DE JEAN-PAUL SARTRE *LA NAUSÉE*

Vytautas Bikulčius

Résumé

Dans son roman *La Nausée* Jean-Paul Sartre voulait montrer l'absurde de l'existence. Le protagoniste du roman Antoine Roquentin éprouve la nausée qui devient l'expression de cet absurde. Dans cet article on constate que l'apparition de la nausée est liée avec le corps humain. Quoique dans le roman soient mentionnées plusieurs parties du corps humain: la tête, le visage, les mains, les jambes, les yeux, les joues, le

nez, même les ongles, etc., ce sont les mains qui jouent le rôle principal dans le roman parce que grâce à elles Antoine Roquentin commence à éprouver la nausée. Les mains possèdent même une fonction du goût. Ainsi on peut dire que l'identité d'Antoine Roquentin est exprimée le plus souvent par les mains. Les autres parties du corps humain qui jouent un rôle important sont le visage et les yeux.

Gauta 2004 10 31
Priimta publikuoti 2004 11 17

Autoriaus adresas:
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76351 Šiauliai
El. paštas: vb@splius.lt